

Jag var bara 16 år när jag bestals på rätten att bli mamma!

Efter ett förflutet ord spreds de illasinnade ryktena som en löpeld genom den lilla byn. En dag knackade polisen på dörren. De hade order om att tvångsomhänderta 16-åriga Märta...

TEXT: KERSTIN WEMAN THORNELL
FOTO: ULF RIGNER

Och när ska ni skaffa barn då? Märta fasade för frågan. Hon brukade svara undvikande. "Vi har mycket att göra på gården. Vi har inte tid just nu..."

Hon ville inte, kunde inte berätta den förfärliga sanningen. Att hon blivit stämplad som efterbliven och att hon redan som sextonåring berövats möjligheten att bli gravid.

Under alla år har Märta Eriksson burit sorgen och besvikelsen inombords. Inte så konstigt att titeln på hennes memoarer blev "Ett helt liv av orättvisor".

Men det är ingen dyster och förbittrad människa som möter oss när vi kliver in i det lilla röda huset, ett långt stenkast från Hjälmarens södra strand. Tvärtom, 77-åriga Märta Eriksson och 82-åriga maken Lennart har nära till skoj och skratt.

Särskilt när fotografen plockar fram kameran för att fånga dem på bild.

– Hörru, min lilla filmstjärna, säger Lennart ömt och lägger en hand på Märtas axel. De ler kärvtänligt mot varandra.

Märtas berättelse börjar trettio mil norrut, i den lilla byn Trönö i Hälsingland. När hon föddes var hennes mamma 45 år gammal och hade redan satt 15 barn till världen. Familjen

hade ont om pengar och Märta som var yngst i syskonskaran fick arva sina kläder av de äldre syskonen.

Avundsjuka

– Mamma sydde om plaggen och vi var alltid hela och rena. Ändå blev jag mobbad i skolan. De andra barnen skrattade åt mig.

Efter hand fick de hänfulla skrattenklang av avundsjuka.

Märta var duktig i skolan, matematik och geografi var favoritämnen. Hon var musikalisk och fick spela orgel och sjunga på skolvslutningen. Som 14-åring arbetade hon extra på en bondgård för att tjäna egna pengar. Dessutom tränade hon idrott tillsammans med sina äldre bröder. Skidåkning var hennes bästa gren och på vintern åkte hon iväg och tävlade i Söderhamn och Ljusne.

Sveriges mörka historia

Märta, längst ut till höger, var duktig i skolan och idrottade gärna. Men i byn spreds skvalver om att hon sprang ute med pojkar om kvällarna. Detta skulle få ödesdigra konsekvenser i hennes liv.

Märta och Gustav gifte sig i oktober 1952. På bröllopsnatten avslöjade Märta hemligheten för sin nyblivne make: Hon kunde inte få barn.

Märta skrev ner sin levnadsberättelse i dagböcker. När svenska staten slutligen gav henne skadestånd för de övergrepp hon utsatts för, använde hon pengarna till att ge ut en bok om sitt liv.

sekreterare och en polis i släptåg. De höll ett tre timmar långt förhör, men när Märta bedyrade sin oskuld ville de inte lyssna.

En dag i mars 1946 kom polisen för att hämta henne.

– Precis som om jag hade mördat eller stulit. Mor låste in mig i sovrummet, men polisen hotade att sparka sönder dörren. Då lade sig mamma på symaskinshuven och skrek rakt ut.

Polisen tog Märta hårt i armen och slängde in henne bilen. Färden gick till Trönödals station, därefter vidare med tåg mot Stockholm och Mariefred. Sent på kvällen var de framme vid Bergåsa söder om Mariefred. Här blev hon överlämnad till Bergåsa vård- och arbetshem.

– När jag vaknade dagen därpå var det min 16-årsdag. Jag gick till matsalen och fick sätta mig längs långbordet där de andra flickorna satt och åt.

Ville rymma

Flickorna på hemmet var kladsade som efterblivna. En del skrek och slog sig i pannan eller gick tyst runt med händerna på ryggen. Någon tuggade i sig filter, en annan bajsade på sig.

– Det fanns arbetsflickor som tog hand om oss. De skulle tvätta, kamma och klä på oss.

I tre månader stod Märta ut. Till sist var hon så ursinnig att hon gick till föreståndarinnan och knackade på dörren.

– Ni menar väl inte att jag ska spela tokig!? Ska jag vara här,

så vill jag åtminstone arbeta! Märta fick sin vilja igenom. Hon flyttade samman med de andra arbetsflickorna och fick hädanefter hjälpa till med tvätt och disk. Vintertid körde de ved i skogen.

– Jag trivdes bra på hemmet. Visst saknade jag mamma och pappa, men jag ångrar inte att jag åkte hemifrån. Det var en befrielse att slippa all avundsjuka hemma i byn.

En dag fick hon följa med föreståndarinnan på bilutflykt.

– Jag kände på mig att något var på gång. När vi kom fram till Eskilstuna och bilen rullade upp framför lasarettet blev jag livrädd. Jag hade gärna rymt, men vart skulle jag ta vägen?

VÄND

Många förundrades över hur denspensliga lilla flickan kunde hinna med allt. "Då orkar du väl inte ha sällskap med pojkar?" frågade en kvinnlig bekant. Märta svarade, med glimten i ögat: "Om! Jag har en pojke varje kväll!"

Detta uttalande skulle sätta igång ett illasinnat rykte i byn. Några veckor senare fick familjen besök av ordföranden i barnavårdsnämnden, med en

Jag var bara...

Forts från sidan 15

I stället hamnade hon på gynekologiska avdelningen där en läkare utförde en hårdhänt undersökning. Morgonen därpå lades hon in för operation.

– Jag har inga minnen av själva ingreppet. Bara att de lade en våt trasa, indränkt i eter, över näsa och mun. Men sedan, när jag vaknade upp, gjorde det fruktansvärt ont i underlivet och magen. Såret nådde nästan till naveln. Jag låg och tänkte: "Nu är mitt liv förstört. Jag kan inte få barn och jag blir ensam."

Grannpojken hjälpte

Så småningom fick Märta tjänst som piga på en stor bondgård. Hon arbetade hårt från tidig morgon till sen kväll. En dag när krafterna sinat, sjönk hon ner i dikesrenen och grät. Då kom grannpojken förbi och frågade hur det var fatt. Snyftande berättade Märta att hon inte trivdes. "Jag ska hjälpa dig så att du kommer härifrån", sa han.

Efter flera brev och telefonsamtal fick Märta tillåtelse att lämna gården. Tillsammans med grannpojken, som hette

Gustav, började hon planera en framtid och ett gemensamt hem.

– Jag kände att vi två hörde ihop. Han var en gåva från Gud. Han arbetade hårt och var snäll och omtyckt av alla.

Det unga paret bytte förlovningsringar och såg fram emot att få vigas inför Gud och församlingen. De begav sig till prosten i byn för att ta ut lysning. Denne tog fram sin kyrkobok för att skriva in namnen, men hejdade sig plötsligt.

– Han tittade upp på mig och sa: "Det går inte, för du är en efterbliven femfemma." Jag trodde att jag skulle sjunka genom golvet. Min fästman blev förbannad. "Räcker det inte? Har Märta inte fått lida nog!".

De fick lämna prästgården i ogjort ärende. Men Märta var fast besluten att ändra de förödande orden i kyrkoboken. Hon kom i kontakt med en läkare som skulle utreda om hon verkligen var efterbliven.

– När jag satt i väntrummet var jag så nervös att knäna skakade. Väl inne hos doktor Collner skulle jag sätta ihop klossar, räkna ut matematiska tal och svara på frågor om biologi. Förhöret verkade aldrig ta slut.

Märta har längtat efter barn i hela sitt liv. När hon sent i livet gifte sig med Lennart fick hon både barn och barnbarn på köpet.

Efter flera timmar var Märta trött i huvudet och utbrast: "Är det verkligen nödvändigt att kunna alla dessa frågor för att gifta sig och sköta ett hem?"

Strävsamt liv

Doktor Collner reste sig, med ett belåtet leende:

– Det var just detta jag satt och väntade på!

Några månader senare kom ett brev där doktorn hälsade att de nu fick ta ut lysning.

– Jag hoppade högt och ropade:

Jag var bara...

Forts från sidan 16

– Det kändes svårt att se bäbisarna ligga där i vagnen. Jag led och grät i hemlighet i många år.

När hon fyllde 30 hade gråten tagit slut. Den starka längtan dämpades till en sorgsen ton i det inre.

Märta och Gustav fick ett långt liv tillsammans. Det hårda arbetet slet på kroppen, och mot slutet blev Gustav sjuk. De sista åren tog Märta hand om honom.

– Jag tvättade, badade, klippte hans hår, lagade mat. Allt gjorde jag för honom.

Den 20 maj 1997, efter 49 års äktenskap, somnade han in.

– Det var det svåraste som hänt i mitt liv. Varje dag gick jag med rollatorn de två kilometrerna till minneslundan. Sedan satt jag där i tre, fyra timmar. Jag bad: "Gud, nu får du ta hand om mig, för nu är jag ensam."

Het debatt

Samma höst startade en diskussion om tvångssteriliseringarna

på Dagens Nyheters debattsida. Detta mörka kapitel i svensk historia hamnade plötsligt i strålkastarljus.

De som drabbats kunde söka skadestånd från staten. Drygt 2000 personer ansökte om skadestånd, däribland Märta som beviljades 175 000 kronor i ersättning. För pengarna skulle hon ge ut en bok om sitt liv. Historien var redan ortecknad i en mängd dagböcker som följt henne genom åren. Titeln på boken blev "Ett helt liv av orättvisor". För nog hade livet varit hårt och orättvist. Aldrig skulle hon få de barn som hon längtat efter, och nu var hon ensam.

– Jag hade aldrig en tanke på att träffa en annan, fortsätter hon.

Ändå blev det så. Det var en vanlig dag, Märta skulle hjälpa till vid ett kyrkomöte. Hon stod och bredde smörgåsar i köket när hon fick syn på Lennart som hjälpte till med disken.

– Jag tyckte att han såg så rar och fin ut, så jag gick fram och gav honom en puss på kinden.

Lennart minns den oväntade uppvaktningen.

– Ja, jag vart ju förvånad. Men efter mötet skjutsade jag henne hem och hon bjöd på kaffe.

Lennart var änklings sedan några år tillbaka. Han och Märta hade mycket att prata om, de kom bra överens och träffades allt oftare. Efter en tid bestämde de sig för att flytta ihop och tillbringa resten av livet tillsammans.

En februaridag 2002 blev de äkta makar.

– Vi var ju så gamla, så vi ville inte göra det så stort. Vi vigde oss inför två vittnen från kyrkan. Så åt vi lite god mat hemma, sedan var allt som vanligt, säger Märta.

Familj på köpet

Men riktigt som vanligt var det förstås inte. I ett slag fick Märta en ny familj.

På byrån i vardagsrummet står fotografierna uppradade: Tre söta flickor, 12, 13 och 16 år gamla, med långt kastanjebrunt hår. En ung kvinna som ler mot kameran.

När Märta tittar på fotot, blänker det till i ögonvrån. "Här är min dotter, som jag fått alldeles

"Halleluja, nu är jag inte tokig längre!"

Det blev ett vackert bröllop med brudklänning och myrtenkrona, gräddtårter och dans till inhyrd orkester. På bröllopsnatten förklarade Märta för sin nyblivne make att hon inte kunde få barn. Vid ingreppet hade också lusten och känslorna för sex försvunnit.

Men Gustav ryckte bara på axlarna. "Då går jag hem till farmor och farfar och tar en rökpipa i stället." Så var det bra med det.

– Vi gifte oss egentligen inte av kärlek, utan för att vi var så goda kompisar.

Så småningom skaffade de en egen gård. Åren kom och gick, och Märta och Gustav arbetade sida vid sida på åkern, i ladugården och i skogen.

– Vi var barnkära båda två. Men djuren på gården blev nästan som våra barn. Jag älskade korna och grisarna, katten och hästen. Jag sjöng för dem, kramade dem och pratade med dem.

När Märta råkade träffa jämnåriga vänner som gick med sina barnvagnar, drog hon sig undan.

Forts på sidan 80

gratis." Hon minns tydligt det första mötet med Lennarts dotter och de tre barnbarnen.

– Jag fick nästan ont i magen, så nervös var jag. Vi stod utanför kyrkan, när det äldsta barnbarnet kom fram. "Detta är din andra mormor", sa Lennart. Flickan vände på klacken och pilade iväg in i kyrkan, hojtandes: "Morfar är här med min andra mormor". När vi kom in möttes vi av skratt och applåder. Flickornas mamma kom fram och hälsade glatt. Det kändes genast bra mellan oss.

Om det finns någon gudomlig rättvisa, så tycks Märta fått ta del av den på äldre dar.

– Idag är jag mer nöjd med livet. Särskilt sedan jag träffade Lennart. Och att jag fått en dotter och tre barnbarn, det är lycka, det.

Märta och Lennart delar en stark gudstro. Och de har fina stunder tillsammans – i synnerhet när Märta slår sig ner vid orgeln i hörnet av sängkammaren och spelar andliga sånger. Då brukar Lennart lägga sig tillräta på sängöverkastet, sluta ögonen och njuta av musiken. ■